

דין רודף בחייבי כריתות

הובא בברייתא (עג ע"ב) שאדם שרודף אחר ערוה של חייבי כריתות ניתן להצילה בנפשו. שאלה הגמ' ע"ז מכך שהבא על אחותו יש לה קנס, היינו שאין בה דין של קלב"מ, ואם ניתן להצילה בנפשו מדוע שלא יפטר מהקנס?

תירץ רב חסדא, שחיוב הממון והמיתה לא באים כאחד, אלא משעת העראה הוא מתחייב כרת ולאחר מכן, בשעת גמר ביאה, הוא מתחייב ממון.

שאלו תוס' (ד"ה ממונא), הלא גם על שעת העראה יש חיוב קנס כדמוכח במסכת קידושין (ט ע"ב) ועוד, וא"כ מדוע אין כאן חיוב ממון ומיתה כאחד?

ויישבו, שבאמת יש חיוב ממון משעת העראה, ולגביו אמרינן קלב"מ, כי מתחייב בו מיתה ולכן הוא פטור מממון. אך לאחר שהסתיים חיוב המיתה - בגמר ביאה, חל אף חיוב הממון.

המאירי בסוגיין כתב שבכל מקום שיש חיוב מיתה מתחילה, אף שלאחר מכן כבר אין חיוב מיתה כיון שזה אותו מעשה - הדבר נקרא מיתה ותשלומין באין כאחד וא"א לחייבו ממון על מעשה זה. והעלה אפשרות נוספת שחיוב המיתה תקף לאורך כל הביאה ולכן אע"פ שחיוב הממון בא רק בסוף ביאה הדבר נקרא מיתה ותשלומין באין כאחד.

הגמרא (ב"ק ע"ב) אומרת שאם אדם גנב חפץ בשבת וזרקו מרה"י לרה"ר ונח החפץ ברה"ר - פטור מתשלומין, כיון שחייב מיתה על איסור הוצאה.

שאלו התוס' (ד"ה כמאן) אליבא דר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דמיא, מדוע שלא נאמר שיתחייב תשלומין כיון שחיוב הוצאה הוא ברגע שהחפץ עובר באויר רה"י, וחיוב התשלומין הוא רק כאשר החפץ ינות, וא"כ זה לא איסורים הבאים בב"א!

השטמ"ק (שם ד"ה כמאן) הביא בשם התוס' רא"ש שיישב, שכיון ששני החיובים באים מחמת אותו מעשה הוא פטור משום קלב"מ, ופירש שבכל מקום שחיוב המיתה מגיע לפני חיוב התשלומין באותו מעשה יש פטור, אבל אם חיוב התשלומין יהיה קודם לחיוב המיתה יהיה חייב גם ממון וגם מיתה.

א"כ עינינו תחזינה מישרים, שגם המאירי וגם הרא"ש הלכו בשיטה אחת, שאם במעשה אחד יש חיוב מיתה ותשלומין, אע"פ שחיוב המיתה קודם והוא לא יחד עם חיוב הממון, כיון שסו"ס שניהם במעשה אחד - פטור על הממון.

וא"כ יש לבאר, כיצד יתמודדו הראשונים הללו עם סוגייתנו שבה מפורש להדיא לא כן, שהרי בסוגיין נאמר שאע"פ שזה מעשה אחד, כיון שחיוב המיתה בחייבי כריתות הוא בתחילת ביאה והממון הוא בגמר ביאה - מתחייב ממון.

תוס' (ב"ק כב ע"ב ד"ה בגדי דחד) שאלו, שמהסוגיא שם משמע שבמיתה לזה וממון לזה פטור מלשלם מדין קלב"מ, וכן משמע בסנהדרין (עד ע"א) שהרודף ששבר כלים פטור מדין קלב"מ אע"פ שהכלים הם של כל אדם, ואילו לעיל (ט ע"ב, י ע"א) משמע דבכה"ג חייב לשלם ממון גבי עדים שרצו להרוג את עדי הבעל כעדים זוממין ורצו לחייב את הבעל מאה סלע. ומדוע לא יפטרו מדין קלב"מ?

תירץ ריב"ם, שמכיון שניתן לכל אדם להרוג את הרודף, יוצא שחיוב המיתה והממון הם כלפי אדם אחד, כי גם בעל הכלים מצווה להרגו, ולכן שם נפטר מלשלם על הכלים.

עוד יישב ר"ת, שלגבי עדים זוממים יש דין מיוחד שכיון שצריך לבצע במ את כל מה שזממו לעשות, אין אנו פוטרים אותם מתשלומין מחמת חיוב מיתה. היינו שאם חיוב המיתה והממון היו כלפי אותו אדם היה אפ"ל שכיון שהתקיים בהם דין 'כאשר זמם' כלפי אדם זה יפטרו מתשלומין, אבל אם הזממה היא כלפי שנים יש לבצע כלפי כל אחד את מה שזממו לו, ולא אמרינן קלב"מ.

מבאר מהר"ם (ב"ק שם), שר"ת לא הסתפק בתירוץ ריב"ם, כי תירוצו מיישב רק את הסוגיא בסנהדרין גבי רודף ששם זה נקרא מיתה וממון דחד, אבל לא מיישב בזה מדוע בגדי דחד ועבד דחד פטור אע"פ שזה מיתה לזה ותשלומין לזה, לכן תירץ שבאמת בכל מקום מיתה לזה ותשלומין לזה פטור, לבר מעדים זוממין, וכדאמרן.

אמנם, הרש"ש (ב"ק שם) העיר על מהר"ם, שתוס' בכתובות (לא ע"א ד"ה רב אשי המתחיל בדף ל ע"ב) הביאו בשם ריב"א את התירוץ הנ"ל שהובא בשם ריב"ם, ושם פירשו שגם בגדי דחד ועבד דחד הסיבה שפטור מממון היא משום שכולם מחוייבים להצילו, וא"כ יש לו חיוב מיתה כלפי כל העולם וגם כלפי בעל הגדי, ולכן נקרא מיתה וממון דחד. א"כ יוצא שתירוץ זה מיישב באמת גם את דין רודף וגם את דין גדי דחד ועבד דחד, ובאמת בכל מקום מיתה לחד וממון לחד חייב לדעת ריב"ם, וכנ"ל.

יש להבין, מדוע מהר"ם לא קיבל את תירוץ הריב"ם לגבי גדי דחד ועבד דחד - מדוע הדין שנאמר לגבי רודף שחייב מיתה כלפי כל העולם לא מיישב גם לגבי מצית בגופו של עבד?

אפשר לומר, שמהר"ם היה סבור שברודף אין את ההלכה שחייב מיתה שקדם לחיוב תשלומין פוטר אותו מתשלומין מדין קלב"מ, כלומר שברודף יש חידוש דין שכל הפטור של קלב"מ הוא רק אם חיוב המיתה שמושת עליו בא יחד עם חיוב הממון, אבל אם חיוב המיתה קודם אין פטור של קלב"מ, בשונה מכל התורה ששם אם קדם חיוב המיתה אף שחיוב הממון בא רק לאחר מכן יש פטור של קלב"מ.

וביאור הענין, שהתורה חידשה בדין קלב"מ שחיוב הממון מופקע כאשר יש חיוב מיתה במעשה זה.

על מנת להבין את טעם הפטור מממון כאשר האדם חייב מיתה, אפשר לתת שני ביאורים:

אפשר לומר שכיון שהמעשה הזה כה חמור עד שיש בו חיוב מיתה, חיוב הממון הוא שולי ואינו נחשב ליד חיוב המיתה ולכן לא נשית עליו חיוב ממון במקרה כזה.

עוד אפשר לומר, שאין זה משום חומרת המעשה אלא משום חומרת העונש - כאשר אדם מתחייב בעונש חמור בלאו הכי אין טעם להענישו בעונש קל של ממון.

נפק"מ בין שתי ההבנות, במקרה שלא מענישים בפועל בחיוב מיתה אלא זה מעשה חמור שבמקום אחר חייבים עליו מיתה, כגון שוגג; אם נאמר שלחומר המעשה נפטר מהממון, ה"ה במקרה כזה שיפטר, אבל אם נאמר שהפטור הוא משום חומרת העונש כאן אין מקום לפטור.

א"כ, כאשר אדם עושה שני מעשים שבאחד יש חיוב מיתה ובאחד חיוב ממון, כל עוד שהוא לא מתחייב מיתה בפועל א"א לומר שיפטר מדין קלב"מ, שהרי אין כאן מעשה חמור לגבי הממון, ואין כאן ענישה חמורה כי העונש הוא על המעשה השני.

אבל אם מדובר כאן על מעשה אחד שיש בו גם ממון וגם מיתה, א"צ שיהיה חיוב מיתה בפועל אלא די בכך שזהו מעשה חמור שיכול להביא לחיוב מיתה במק"א, כדי לומר שהמעשה די חמור כדי לפטרו מחיוב ממון.

ודבר זה יהיה נכון גם כאשר חיוב הממון והמיתה לא באים באותו רגע, כיון שהם באים באותו מעשה אם המיתה קדמה לממון או רואים שזה מעשה חמור מאד שהרי יש עליו חיוב מיתה, ולכן מרגע זה ואילך אין מה לחייב ממון על אותו מעשה.

ולפ"ז יתבאר, שמהר"ם הבין שברודף לא שייך לומר כדבר הזה, כיון שברודף סבר מהר"ם שחיוב המיתה לרודף הוא לא מעשה הרדיפה אלא הצלת הנרדף היא המחייבת (ולא כדעת ר"ח שהזכרנו בעבר שביאר שיש כאן חיוב עונש לרודף), לכן א"א לומר שהעונש חמור ופוטור אותו מעונש קל של ממון, א"כ רק אם זה יהיה באותו מעשה ממש נוכל לומר שיש כאן פטור מממון כיון שהמעשה הזה כבר מחייבו מיתה בלא"ה.

לכן במקרה של גדי דחד ועבד דחד כיון שחיוב הממון והמיתה הם לא ברגע אחד, א"א לומר שיפטור מממון כיון שכל העולם מחוייבים להרגו ולהציל את העבד. רק לגבי רודף, שברגע ששובר את הכלים מחוייבים כולם להרגו, אפשר לפטור אותו מחמת זה. על כן מאן מהר"ם בתירוץ הריב"ם.

אם כנים הדברים, נוכל להבין כיצד יתמצו הרא"ש והמאירי את הסוגיא שלנו: א"א לומר דין קלב"מ לגבי חייבי כריתות שיש דין שניתן להצילה בנפשו ולכן יפטור מהקנס, כיון שבדין רודף אם חיוב הממון והמיתה לא באותו רגע ממש, אין פטור של קלב"מ, כי חיוב המיתה הוא כדי להציל את אחותו ולא כדי לענוש אותו. ורק אם היה חיוב ממון באותו רגע שחייבים בו מיתה היינו פוטרים אותו משום חומרת המעשה, אבל אם זה לא באותו רגע, אין לפטרו מחיוב הממון.

עוד אפשר לבאר (וכ"מ במאירי) שכיון שלאחר תחילת הביאה כבר אין חיוב מיתה שהרי כבר א"א להצילו בנפשו, היינו שהמעשה כבר לא חמור דיו כדי לפטרו מממון וגם אין כאן עונש חמור, ולכן יתחייב ממון [ומה שאמרנו שכאשר זה מעשה אחד הוא יפטור מממון כל זמן שיש חיוב מיתה במעשה זה ואפילו לא באותו רגע, היינו דווקא במקרה שחיוב המיתה נשאר עליו גם בעת חיוב הממון].